

СТАНОВЛЕННЯ АРТ-ТЕРАПІЇ ЯК ЗАСОБУ ВПЛИВУ НА ЛЮДИНУ

У статті розкривається загальна характеристика арт-терапії як засобу впливу на психолого-педагогічний розвиток особистості. Основний акцент зроблений на особливостях становлення арт-терапії як засобу впливу на людину.

Ключові слова: арт-терапія; становлення; особистість.

В статье рассматривается общая характеристика арт-терапии как средства влияния на психолого-педагогическое развитие личности. Основной акцент сделан на особенностях становления арт-терапии как средства влияния на человека.

Ключевые слова: арт-терапия; становление; личность.

The general characteristic of art-therapy as a means of the influence on personality psychological and pedagogical development are discussed in the article. On specific theoretical works of native and foreign scientists, devoted to this problem is done the main emphasis.

Key words: art-therapy; formation; personality.

У сучасному суспільстві все більше зростає інтерес до арт-терапії як методу зцілення за допомогою творчості. Арт-терапія сьогодні – це напрям сучасної психотерапії, що стрімко розвивається та стає все популярнішим у професійному середовищі як за кордоном, так і в нашій країні. Цей метод використовується з метою терапевтичного впливу та при вирішенні діагностичних, корекційних, психопрофілактичних завдань. Трансформація соціально-політичної, економічної, культурно-інформаційної сфер, суспільства в цілому стимулює розвиток арт-терапевтичних технологій педагогічного та соціально-психологічного спрямування. Важливо відзначити значний профілактичний, психокорекційний та виховний ефект занять арт-терапією. Все частіше засоби та методи арт-терапії використовуються в освітньому процесі на різних ступенях навчання.

Розвинуте осмислення мистецтва в якості духовно-практичного явища культури відкриває нові перспективи для з'ясування світоглядної направленості мистецтва, для уточнення конкретних зв'язків художньої творчості з емпіричними формами людського буття, практичним свідомим. «Мистецтво творчо відображає динамічні зміни буття і тим самим здатне поглибитись у процес безпосередніх взаємовідносин людини зі світом, оперативно виявити нерозкриті тенденції і симптоми. Цей момент дуже важливий в художньому, духовно-практичному освоєнні світу, хоча в даному випадку велику роль грає характер художнього узагальнення, здатність мистецтва долати обмеженість емпіричного досвіду, його неусвідомленість і невиборність» [13, с. 6–7].

Уже на зорі людської цивілізації жерці, а потім лікарі, філософи, педагоги, психологи використовували різні види мистецтва з метою лікування

душі та тіла людини. Вони замислювалися над таємним впливом живопису, театру, рухів, музики, намагаючись визначити їх роль як у відновленні функцій організму, так і у формуванні духовного світу особистості.

«Найстародавніша притча, яка пов'язана з використанням мистецтва як лікувального засобу, представлена в Старому Завіті. В ній говориться, що Давид, граючи на арфі, вилікував Саула від нервової депресії. А в міфології стародавніх греків образи Аполлона, покровителя мистецтв, і його сина Асклепія, покровителя лікування, були символами взаємозв'язку мистецтва і медицини. Використання різних видів мистецтва з метою лікування спостерігалося в Стародавній Греції, Стародавньому Римі, Китаї та Індії» [1, с. 6].

Щодо музичного мистецтва, то воно в класичній Греції сприймалося як триєдність «мусичних мистецтв» – поезії, танцю і власне музики. Найвідоміші старогрецькі філософи Піфагор, Аристотель, Платон, указували на профілактичну і лікувальну силу впливу музики. Вони вважали, що музика встановлює порядок у Всесвіті, і зокрема, порушену гармонію в людському тілі. Було відмічено, що музика, перш за все її основні компоненти – мелодія і ритм, змінюють настрій людини, перебудовують її емоційний стан. Наприклад, «піфагорійці вбачали в музиці сутність буття – «музику сфер» розливу по всьому Всесвіту. Музика сфер представляла собою спосіб упорядкування світу» [2, с. 58].

Відомий сучасний мистецтвознавець В. І. Петрушин стверджує, що «одним із найважливіших понять в етиці Піфагора була «євритмія» – здатність людини знаходити вірний ритм у всіх проявах життєдіяльності – співі, грі, танцях, мові, жестах,

думках, вчинках, в народженні та смерті. Через знаходження цього вірного ритму людина, яка розглядалась, начебто певний мікрокосмос, могла гармонійно увійти спочатку в ритм полісної гармонії, а потім і підключитись до космічного ритму світового цілого. Від Піфагора пішла традиція порівнювати суспільне життя як з музичним інструментом, так і з мистецтвом загалом» [6, с. 10].

Якщо «Платон брав за основу диференціації публіки вікові ознаки, то Аристотель, його послідовник та учень, – соціально-культурні, розрізняючи «людей вільнонароджених і культурних» та «публіку грубу, яка складається з ремісників, найманців тощо». Аристотель запропонував ідею диференціації мистецтва залежно від аудиторії, сформулював проблему його доступності і демократизації та зворотного впливу публіки на творчість і мистецтво» [2, с. 67].

Аристотель ідеї про вплив мистецтва на людину розвивав також у вченні про катарсис – концепції очищення душі і тіла людини під впливом мистецтва. Він вказував, що таке очищення, тобто катарсис, подібно оновленню моральних критеріїв, а саме: відділився в своїх стражданнях від життя індивід піднімається від своєї часткової ідентичності до всезагальної, остання ідентифікується з життям і прагненнями суспільства.

Давньогрецький «лікар Асклепій музикою втихомирював тих, що сваряться, а за допомогою звуків труби покращував слух слабкочуючим. Гомер в «Одісеї» розповідає про лікування ран воїна звуками музики і співу, а також про те, як Ахілл знімав емоційну напругу своїм співом і грою на лірі. На думку стародавніх греків і римлян, музика, що виконується на цитрі, сприяла процесу травлення» [1, с. 7].

У трактаті римського державного діяча і філософа Боеція «Повчання до музики» йдеться мова про те, що музиканти «Терпандр і Аріон з Метімни за допомогою співу позбавили жителів Лесбосу й іонян від важких хвороб. А Ісменій Фіванський... позбавив від страждань багато беотійців, яких мучили сильні головні болі» [3, с. 157].

У зв'язку з поширенням уваги до мистецтва саме в цей час ми починаємо у літературних джерелах стародавності знаходити чимало прикладів спрямованого використання мистецтва задля впливу на психічний та фізичний стан людей. Наприклад, італійський музичний теоретик Середньовіччя Дж. Царліно описує, як давньогрецький філософ та поет Сенократ звуками труби повернув здоров'я божевільним, а Талет звучанням стародавнього музичного інструменту кіфари вилікував чуму. Також пророк Давид грою на кіфарі і співом допоміг біблейському цареві Саулу позбавитися від депресії.

У Давньому Китаї, як і в Греції, мистецтво використовувалось широко і відповідно до правил традиційної китайської медицини. В основі давньокитайських підходів до діагностики та лікування, в тому числі з використанням засобів мистецтва, особливо музикотерапії, застосовувався вплив на активні біологічні точки, або, як їх називали в Стародавньому Китаї, «точки акупунктури» [7, с. 8].

Вітчизняний музикотерапевт, мистецтвознавець, лікар і музикант С. В. Шушарджан, розкриваючи історичний аспект використання музикотерапії, відзначав, що музика була невід'ємною складовою частиною всього життя, частиною філософської, космологічної і релігійної картини світу китайців протягом декількох тисячоліть, однаково – поривом душі та продуктом розуму.

Особливістю китайської медицини є сомато-психічний підхід, згідно з яким кожному органу відповідає своя психічна функція. Так, «печінці відповідає емоція – гнів. При гіперфункції виявляються упертість, агресія, гнів, при гіпофункції – боязливість, страх, депресія. Принцип п'яти тонів узгоджується з п'ятьма типами семантичної інтонації в китайській мові, із загадковими законами природи, з частинами світу і континентами, з тим, що у людини п'ять щільних органів і вона володіє п'ятьма відчуттями» [1, с. 9].

На думку стародавніх китайців, музика, як вони її називали – пентатоніка, завдяки дії цих законів, знаходиться в гармонії з природою і має величезну силу дії на людину. Звуки музики розглядалися по відношенню до тіла людини, які повідомляли йому ті або інші властивості. Особливе місце в системі китайської музикотерапії займали музичні інструменти, за допомогою яких встановлювався зв'язок між їх звучанням, вібраціями різних органів тіла і коливаннями космосу. Музика, впливаючи таким чином на людину, приводила її в стан гармонії з природою.

Музикотерапія широко використовувалася і в Стародавній Індії. Вона ґрунтувалася на ідеї єдності Всесвіту і закону ритму, що впливають на духовну суть людини. Видатний індійський філософ і музикант Хазрат Інайят Хан, розкриваючи механізм взаємодії ритму і Всесвіту, відзначає: «Дерева радісно махають гілками в ритм з вітром; шум моря, мимрення бризу, свист вітру в скелях, серед горбів і гір, спалах блискавки і удар грому, гармонія сонця і місяця, рухи зірок і планет, цвітіння рослин, падіння листа, регулярна зміна ранку і вечора, дня і ночі – все це відкривається для того, хто бачить музику природи» [12, с. 131].

Музикознавці вважають, що «спочатку людина виражала свої думки і почуття високими і низькими, короткими чи довгими звуками. Глибинна її тембра говорить про силу і міць, а висота тону проявляє любов і мудрість. Людина передає різноманітні емоційні стани за допомогою різноманіття музичних звуків. Це з часом перетворило музику в особливу мову, за допомогою якої виражаються різноманітні людські стани. Індійська філософія вважає, що навіть найпростіша мова, слово не можуть існувати без музики, що вплив музики залежить не лише від майстерності виконання. Її ефект на слухача визначається і рівнем духовного розвитку музиканта, тому значення музики є різним для кожної людини окремо» [1, с. 10].

У Стародавній Індії вважалося, що «в голосі виражає себе душа. Спочатку викликається активність у думці. Розум за допомогою думки проектує тонкі

вібрації в ментальному плані. При цьому вібрації у вигляді дихання через внутрішні органи, такі як ділянка живота, легені, носоглотка, утворюють голос. Голос виражає позицію розуму, помилкову чи істинну. Він також володіє силою магнетизму як ідеальний природний інструмент. Індійська філософія стверджує, що віддзеркалення спокою душі і світу може бути здійснене за допомогою музики. Не один вид мистецтва не здатен так надихати особу, як музика. Будь-яка людина, спілкуючись з мистецтвом, досягає в тій або іншій області високого ступеня піднесеного «поля думки» [10, с. 10].

У Середні віки практика музикотерапії пов'язана з теорією афектів, яка вивчала вплив різних ритмів, гармонії, краси на емоційний стан людини. Встановлювались різноманітні відносини між темпераментом пацієнта і характером мистецтва, яке йому найбільше подобається. На думку німецького ученого і музиканта Атаназіуса Кирхера, «психотерапевтичні можливості музики полягали в її посередництві між музикою сфер (*musica mundana*) і тією, яка поміщена в русі фізіологічних процесів в тілі (*musica humana*). Приводячи у відповідність останню з першою, музика надає оздоровчий вплив» [8, с. 510].

Важливе місце при вивченні питання становлення арт-терапії посідає проблема логіки взаємодії двох форм суспільної свідомості: релігії та мистецтва. В цей історичний період особливого статусу набула «інституція церкви, що фактично виконувала функцію соціального замовника і безпосередньо вплинула на розвиток основоположних видів мистецтва Середньовіччя: архітектури, іконопису, віражного живопису, органної музики тощо» [5, с. 61].

Уже Авіценна в своїй «Книзі зцілення» цілий розділ присвятив взаємозв'язку між пульсом і музикою. І коли ця книга, перекладена з арабського на латинську мову в XII столітті, стала основним медичним підручником середньовічного Заходу, музично-вимірвальне вчення про пульс Герофіла міцніше утвердилось у медичній науці. А Р. Бекон у своїй книзі «*Opus tertium*», вперше опублікованій в 1267 році, вказував на те, що биття пульсу через рівні інтервали подібно до музики, тому вчення про пульс він прагнув підпорядкувати музиці. На його думку, лікар обов'язково повинен знати музичні пропорції. Уже в XIII столітті музика вважалася найважливішим медичним засобом, завдяки якому можна було уповільнити процес старіння людини. На це «відстрочення симптомів старіння» за допомогою музики першим вказав Р. Бекон. У «*Gerontocomia*» Г. Зербі – в першій опублікованій праці по геронтології – цей вплив, що продовжує життя людини, пояснюється тим, що музика, завдяки своєму числовому ладу, споріднена гармонії, властивій людині.

Тому недивно, що вже в X столітті передумовою для вивчення медициною вважалось оволодіння мистецтвом. Ця вимога в XIII столітті стала обов'язковою для університетського плану навчання. Так, «на медичному факультеті в Парижі з 1426 року було

обов'язково наказано, що студенти-медики, отримуючи звання доктора, повинні пройти атестацію по різним видам мистецтва. Але оскільки для претендентів на звання магістра мистецтва необхідно було читати лекції з музики, можна припустити, що в кінці XIV століття кожен майбутній лікар під час свого навчання повинен був пройти курс теорії музики» [8, с. 349].

Характерною особливістю мистецтва Відродження є пріоритет спадковості та новаторства як закономірностей художнього процесу. З одного боку, доба Відродження була безпосередньо пов'язана з традиціями античного мистецтва, його естетичними принципами. З іншого – це період яскравих художніх пошуків у мистецтві, логічним наслідком якого стали досягнення у галузі живопису – розробка законів композиції, пропорцій, перспективи, світлотіні; винахід станкового живопису тощо. Відпрацювання нових та удосконалення існуючих засобів і прийомів у мистецтві Відродження було зумовлено його завданням – абсолютизацією людської особистості, розкриттям її психології, внутрішнього світу, відтворенням емоційно-чуттєвого стану суб'єкта.

Процеси, що відбулися в період Нового часу передусім пов'язані з виникненням художніх напрямків: маньєризму, бароко, рококо, класицизму, романтизму, реалізму. Отже, мистецтво Нового часу дає поштовх до об'єднання у межах конкретно-історичного періоду художньо-мистецьких течій принципово різних світоглядних орієнтацій. Після того, як на початку XVII століття музика перестала бути науково обґрунтованою дисципліною в медичних університетах і вже не було раніше обов'язковою для лікаря предмету – музики, в XVIII столітті поступово зникала давня традиція «*Musica humana*», лише у наш час вона знову переживає своє відродження. Період мистецтва другої половини XIX–XX століття позначений інтеграцією філософсько-естетичних пошуків у художньо-мистецьку площину. Значний вплив на творчість провідних митців мали ідеї А. Бергсона, З. Фрейда, О. Шпенглера тощо. Характерною ознакою цього етапу став діалог між теорією і художньою практикою.

Відомо, що на початку XIX століття французький лікар-психіатр Жан Етьє Домінік Еськироль почав вводити музикотерапію до психіатричних установ. Застосування музики в медицині носило переважно емпіричний характер. Перші спроби наукового усвідомлення механізму дії музики на організм людини відносяться до XVII століття, а експериментальні дослідження – до кінця XIX–початку XX століття. Вчені робили спроби підвести фізіологічний базис під емпіричні факти [4, с. 11].

Перша масштабна дискусія з приводу визначення спеціальності в Американській арт-терапевтичній асоціації відбулася на конференції 1882 року, яка мала назву «Зціляюче мистецтво або арт-психотерапія». Внаслідок цієї конференції Американська арт-терапевтична асоціація провела ряд ініціатив по ліцензуванню арт-терапії і визнанню арт-терапевтів як незалежних фахівців, що ліцензуються, а також

ухваленню арт-терапевтичних сертифікатів державними ліцензійними комісіями.

На початкових етапах методи арт-терапії відображали уявлення психоаналізу, згідно з яким кінцевий продукт творчості пацієнта, чи то щось намальоване олівцем, написане фарбами, виліплене або сконструйоване, розцінюється як вираз неусвідомлених процесів, що відбуваються в його психіці. У 20-ті роки ХХ століття Принцхорн провів класичне дослідження творчості пацієнтів з психічними відхиленнями і прийшов до висновку, що їх художня творчість відображає найбільш інтенсивні конфлікти. У США однієї з перших почала займатися терапією мистецтвом М. Наумбург. Вона обстежувала дітей, що мали поведінкові проблеми, в психіатричному інституті штату Нью-Йорк і пізніше розробила декілька повчальних програм з терапії мистецтвом психодинамічної орієнтації. У своїй роботі М. Наумбург спиралася на ідею З. Фрейда про те, що первинні думки і переживання, що виникають у підсвідомості, найчастіше виражаються у формі образів і символів, а не вербально [18]. Методи арт-терапії є посередником при спілкуванні пацієнта і терапевта на символічному рівні. Образи художньої творчості відображають всі види підсвідомих процесів, включаючи страхи, конфлікти, спогади дитинства, мрії, тобто ті феномени, які досліджують терапевти фрейдівської орієнтації під час психоаналізу. «Ми переживаємо її (мрію) в основному в зорових образах; при цьому можливі і відчуття, можуть вплітатися і думки, а також виникати відчуття в інших модальностях, але проте вона є перш за все саме образи. Труднощі усвідомлення мрії якраз і полягають у необхідності перекладу мови образів у слова. Я можу намалювати її, – часто говорить людина про свою мрію, – але я не знаю, як її висловити» [11, с. 90].

Методи арт-терапії ґрунтуються на тому припущенні, що внутрішнє «Я» відбивається у візуальних формах з тієї миті, як тільки людина починає спонтанно писати фарбами, малювати або ліпити. Хоча З. Фрейд стверджував, що несвідоме проявляє себе в символічних образах, сам він не використав терапію мистецтвом у роботі з пацієнтами і прямо не заохочував пацієнтів до створення малюнків. З іншого боку, найближчий учень З. Фрейда К. Юнг наполегливо пропонував пацієнтам виражати свої мрії і фантазії у малюнках, розглядаючи їх як один із засобів вивчення несвідомого. Думки К. Юнга про персональні і універсальні символи і активну уяву пацієнтів зробили великий вплив на тих, хто займається терапією мистецтвом [14].

На сьогодні за психотерапевтами, що застосовують методи арт-терапії, визнаний статус самостійних практиків, які можуть внести свій вклад у вивчення особистості і в процес лікування. Слід зазначити, що в рамках даного підходу розвиваються два напрями. Прихильники одного напрямку, який заснувала Е. Крамер, розглядають мистецтво як самодостатній лікувальний засіб. Ці терапевти підкреслюють значення мистецтва на протиположності

терапії і виключають з лікувальної практики ті прийоми, в яких творчий процес не є провідною метою. Вони не розглядають терапію мистецтвом як заміник психотерапії. Прихильники іншого напрямку, представником якого є М. Наумбург, зменшують чисто художні цілі на користь терапевтичних. Вони мають ґрунтовну клінічну підготовку і проголошують, що з часом методи арт-терапії можуть стати як незалежним терапевтичним прийомом, так і допоміжним засобом для традиційних підходів. Проте, незважаючи на існуючі відмінності, обидва напрями розглядають образотворче мистецтво як засіб, який допомагає інтеграції і реінтеграції функціонуючої особи.

Відмінності в розумінні суті арт-терапії, позначені двома її засновницями, добре виявляються в наступних їх заявах. М. Наумбург вважала, що «за допомогою образотворчих проєкцій арт-терапія забезпечує символічну комунікацію пацієнта і психотерапевта» [18, с. 1]. Е. Крамер же відзначала, що «головна мета арт-терапевта – допомогти хворій людині пережити радість і задоволення від творчості» [17, с. 5].

Аналізуючи в своїй книзі «Історія арт-терапії у Сполучених Штатах» розвиток професії на прикладі робіт М. Наумбург і Е. Крамер, М. Янг відзначає: «Проблеми у визначенні арт-терапії були характерні для неї з моменту її появи на світ аж до теперішнього часу. Вони є каменем спотикання в Американській арт-терапевтичній асоціації. Два основні теоретики – М. Наумбург і Е. Крамер – по-різному визначають суть арт-терапії і, тим самим, багато в чому зумовили дискусії, що продовжуються до цього дня. Відстоюючи ту або іншу позицію сучасні арт-терапевти висловлюються або за вузьке, або за широке розуміння професії, яке в останньому випадку включає обидва підходи. Хоча поляризація в арт-терапії багатьма сприймається як чисто політична спочатку вона була зв'язана спробами визначити основний механізм лікувальної дії арт-терапії» [16, с. 129].

Поява ранніх аналогів арт-терапії в кінці ХІХ – першої половини ХХ століття було викликано тими змінами, які протікали в соціальному і політичному житті та культурі суспільства, а також в свідомості і потребах людей того часу. Багато піонерів арт-терапевтичного напрямку працювали в умовах студій, проводячи в них заняття з дітьми чи дорослими. Найбільш активне розповсюдження даного підходу характерне для 40-50-х років ХХ століття і було пов'язане з прагненнями його ініціаторів залучити в процес творчого самовираження представників широких верств населення і створити для них сітку загальнодоступних послуг, які могли б бути включеними в діяльність медичних, освітніх і соціальних закладів. Найактивніше даний рух підтримали засновники арт-терапії такі, як А. Хілл і М. Петрі.

Як самостійний напрям в лікувально-реабілітаційній, педагогічній і соціальній роботі арт-терапія налічує всього декілька десятиліть своєї

історії. Як емпіричний метод арт-терапія почала формуватися з середини ХХ століття, коли здобула широку популярність і розповсюдження досвід роботи деяких художників і арт-педагогів, наприклад, А. Хілла у Великобританії, що намагалися залучити пацієнтів різних лікувальних установ до занять образотворчим мистецтвом. Приблизно в той же час ряд психотерапевтів з психоаналітичною підготовкою почали застосовувати принципово нові форми інтеракцій, що здійснювалися через роботу з образотворчою продукцією клієнтів, наприклад, М. Наумбурх в США. У той період піонери арт-терапевтичного напрямку часом поєднували в собі різні професійні ролі, виявляючи приклад дивного гібриду художника і психотерапевта. Їх статус і функції в лікувальних і освітніх установах були недостатньо ясні не тільки оточуючим, але і їм самим.

Друга половина ХХ століття характеризується створенням перших професійних об'єднань арт-терапевтів: у 1963 році з'явилась Британська асоціація арт-терапевтів та Американська арт-терапевтична асоціація. Цілями і задачами діяльності цих об'єднань було сприяння збереження психічного та фізичного здоров'я громадян за допомогою образотворчого мистецтва та інших видів мистецтва в якості психотерапевтичного інструменту.

1960-1980-ті роки виявилися вирішальними в становленні арт-терапевтичного напрямку. Саме тоді було створено перші професійні об'єднання, що сприяли впровадженню і чіткішому визначенню ролі арт-терапевтичних методів у різних областях практичної роботи. Почали діяти перші центри арт-терапевтичного освіти, в деяких країнах відбулася державна реєстрація арт-терапії як самостійної спеціальності.

У 1980-1990-х роках в багатьох країнах світу відбулася помітна зміна культурного клімату, викликана активізацією інтеграційних процесів, притоком іммігрантів, переміщенням значних груп біженців, трансформацією тендерних ролей та іншими чинниками. В умовах, що склалися, арт-терапевти зіткнулися з новими проблемами, пов'язаними з існуванням людини в культурно різноманітному середовищі, в безпосередньому контакті з представниками різних етнічних і расових співтовариств. Випробовуючи на собі вплив різних культур, арт-терапевти асимілюють їх досвід і художню мову і, природно, стоять перед необхідністю рівної пошани установок, цінностей і вірувань їх представників [9].

Арт-терапія на сьогодні використовується не тільки в лікарнях і психіатричних клініках, але і в інших умовах – як самостійна форма терапії і як додаток до інших видів групової терапії. Велика частина тих, що займаються терапією мистецтвом в Північній Америці продовжує працювати, виходячи з фрейдівських або юнгівських концепцій. Проте багато фахівців у цій області випробовують великий вплив з боку гуманістичної психології і приходять до висновку, що гуманістичні теорії надають більш відповідну основу для їх роботи, ніж психоаналітичні теорії [15].

За останні роки значно зросли вимоги по доказу ефективності арт-терапії за допомогою наукових досліджень, для того, щоб переконати організаторів охорони здоров'я в значущості арт-терапії. Програми арт-терапевтичної підготовки змінилися так, щоб випускники могли отримувати ліцензію за психологічного консультування. У багатьох випадках це означає включення додаткових годин підготовки з клінічних дисциплін.

Частково через акцентування уваги, що відбувається, на ліцензуванні і зростання вимог до клінічної підготовки арт-терапевтів, в суспільстві позначилася група, яка заявляє, що арт-терапія втрачає свій зв'язок з образотворчим мистецтвом. Так, М. Янг пише, що «коли освітні арт-терапевтичні програми в Каліфорнії стали все більше підкорятися вимогам державного ліцензування, для того, щоб арт-терапевти могли зміцнитися на ринку праці, все голосніше почали лунаєти голоси про те, що каліфорнійські арт-терапевтичні програми «зрадили» образотворчому мистецтву, хоча це було явним перебільшенням» [16, с. 281].

Вітчизняна школа використання мистецтва у лікуванні і корекції в останні роки досягла великих успіхів і показує, що різні засоби мистецтва, особливо музика, здійснюють лікувальний і корекційний вплив як на фізіологічні процеси організму, так і на психоемоційний стан людини. Виявлено, що окремі елементи музики викликають адекватні характеру подразника психологічні стани, а при сприйнятті музики різноманітних напрямків і стилей змінюються частотні характеристики електроенцефалограми (А. Л. Готендінер, В. Н. Мясішев).

Позитивний вплив мистецтва на центральну нервову систему відмічали психіатри А. Л. Гройсман і В. Райков. Останній указував на психокорекційний вплив живопису на людину, особливо при її активній участі в образотворчій діяльності в створенні живописного твору. Спостереження психотерапевта С. Мамулова показали, що нормалізації діяльності серцево-судинної системи допомагає музика, яка виконується на кларнеті та скрипці.

На сучасному етапі розвитку арт-терапії можна виділити декілька напрямків використання мистецтва в корекційній роботі: психофізіологічне, яке пов'язане з корекцією психосоматичних порушень; психотерапевтичне, пов'язане з впливом на когнітивну і емоційну сфери; психологічне, яке виконує катарсичну, регулятивну, комунікативну функції; соціально-педагогічне, пов'язане з розвитком естетичних потреб, розширенням загального і художньо-естетичного кругозору, з активізацією потенційних можливостей дитини в практичній художній діяльності і творчості. Реалізація даних напрямків у роботі з дітьми з проблемами здійснюється через певні психокорекційні, корекційно-розвиваючі методики, які використовуються в межах арт-педагогіки та арт-терапії.

Отже, в цілому арт-терапія – це зцілення за допомогою будь-якої художньої творчості. У сучасній арт-терапії можна виділити два основні напрямки.

Представники першого використовують вже готові твори (картини, музику тощо) професійних митців. Позитивним моментам, безумовно, є найвищий рівень творів і, відповідно, високий рівень переживань, закодованих у них. Крім того, знімається страх робити щось самому без спеціального навчання. Представники другого напрямку використовують самостійну творчість клієнтів або учасників груп. Позитивним моментом є саме власна творчість. Не менше уваги привертають арт-терапевтичні форми виховного впливу в освітньому середовищі. Відомо, що сама можливість художнього самовираження для дітей та молоді завжди пов'язана з покращенням їхнього психічного здоров'я та розвитком особистості. «Педагогічний» напрямок арт-терапії

у ряді робіт названий «емоційним вихованням», «емоційною освітою» або «арт-педагогікою». Практика застосування арт-терапії в освітніх установах широко обговорюється в ряді робіт вітчизняних авторів, показана доцільність її використання. К. Уелсбі продемонструвала можливості використання арт-терапії у системі загальної освіти як ефективного засобу допомоги дітям із відставанням у навчанні, дітям із неблагополучних сімей. Широке застосування арт-технологій як засіб розвитку творчого мислення знаходять і в підготовці психологів та педагогів. Таким чином, можна стверджувати, що арт-терапія є активно еволюціонуючим напрямом, що змінюється, в лікувальній, соціальній і педагогічній роботі.

ЛІТЕРАТУРА

1. Арт-педагогіка и арт-терапия в специальном образовании : [учеб. для студ. сред. и высш. пед. учеб. заведений] / Е. А. Медведева, И. Ю. Левченко, Л. Н. Комиссарова, Т. А. Добровольская. – М. : Издательский центр «Академия», 2001. – 248 с.
2. Богоявленская Д. Б. Психология творческих способностей / Д. Б. Богоявленская. – М. : Академия, 2002. – 320 с.
3. Бозций. «Утешение философией» и другие трактаты / Бозций. – М. : Наука, 1990. – 416 с.
4. Вознесенська О. Арт-терапія в роботі практичного психолога: Використання арт-технологій в освіті / О. Вознесенська, Л. Мова. – К. : Шкільний світ, 2007. – 120 с.
5. Доренський В. Мистецтво як феномен людного творення / В. Доренський // Філософська думка. – 2009. – № 6. – С. 61–78.
6. Киселева М. В. Арт-терапия в практической психологии и социальной работе / М. В. Киселева. – СПб. : Речь, 2007. – 336 с.
7. Мальчиодди К. Арт-терапия и мозг / К. Мальчиодди // Исцеляющее искусство: журнал арт-терапии. – 2002. – № 3.
8. Музыкальная эстетика западноевропейского средневековья и Возрождения / Под ред. В. П. Шестакова. – М., 1966. – 547 с.
9. Практикум по арт-терапии / Под ред. А. И. Копытина. – СПб. : Питер, 2001. – 448 с.
10. Рыбакова С. Г. Арт-терапия для детей с задержкой психического развития / С. Г. Рыбакова. – СПб. : Речь, 2007. – 144 с.
11. Фрейд З. Художник и фантазирование / Под ред. Р. Ф. Додельцева. – М. : Республика, 1995. – 400 с.
12. Хазрат Инайят Хан. Мистицизм звука: Сборник / Хан Инайят Хазрат. – М. : Сфера, 1997. – 336 с.
13. Хоган С. Проблемы идентичности / С. Хоган // Арт-терапия: хрестоматия / Под ред. А. И. Копытина. – СПб. : Питер, 2001.
14. Garai J. E. Art therapy – catalyst for creative expression and personality integration. In H. N. Grayson & C. Loew (Eds.), *Changing approaches to the new psychotherapies* / J. E. Garai. – Jamaica, N.-Y. : Spectrum, 1978.
15. Hodnett M. L. Toward professionalization of art therapy: Defining the field / M. L. Hodnett // *American Journal of Art Therapy*, 1972-73, 12, 107-118.
16. Junge, M. B., Asawa, P. P. A History of Art Therapy in the United States. – Mundelein : The American Art Therapy Association, 1994.
17. Kramer, E. Art in a Children's Community / E. Kramer – New-York : Charles C. Thomas Publisher, 1958.
18. Naumburg M. Dynamically oriented art therapy: Its principles and practices / M. Naumburg. – New-York : Springer, 1972.

Рецензенти: д.пед.н., професор Букач М. М.;
к.пед.н., доцент Клименюк Н. В.

© Богданцева І. П., 2011

Стаття надійшла до редколегії 23.03.2011 р.